

HARAM AYLAR

İslâmî literatürde savaşın haram kabul edildiği dört kutsal ay.

Câhiliye devri Arapları, kamerî esasa göre tesbit ettikleri yılın on iki ayını safer, rebîülevvel, rebîülâhîr, cemâziyelevvel, cemâziyelâhîr, şâban, ramazan, şevvalden oluşan "olağan aylar" (eşhürün i'tiyâdiyye) ve zilkade, zilhicce, muharrem, recebden oluşan "dört haram ay" (eşhürün erbaatün hurum) şeklinde ikiye ayırıyorlardı. Haram ayların üçü peşpeşe geldiği için "serd" (birbirini takip eden), diğeri de tek olduğu için "ferd" (münferid) diye adlandırılıyordu. Bu aylardan zilkade on birinci, zilhicce on ikinci, muharrem birinci ve receb yedinci aydı.

Haram aylar tabiri Kur'ân-ı Kerîm'de iki âyette çoğul (el-eşhürü'l-hurum: et-Tevbe 9/5, 36), dört âyette de tekil şekliyle (eş-şehrü'l-harâm: el-Bakara 2/194, 217; el-Mâide 5/2, 97) geçmektedir. Tevbe sûresinin 2. âyetinde geçen "dört ay" (erbatü eşhur) ifadesiyle de bir yoruma göre haram aylar kastedilmiştir. Haram aylar tabiri çeşitli hadislerde de yer almaktadır (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "şehr" md.). Söz konusu dört ayın bu şekilde adlandırılması bu aylarda savaşın haram kılması, işlenen sevap veya günahlara başka zamanlarda yapılanlardan daha fazla mükâfat veya ceza verilmesi, böylece yılın diğer aylarından farklı bir önem ve saygınlığa sahip bulunmaları sebebiyledir (Cessâs, II, 110-111).

Kur'an'da, gökler ve yeryüzü yaratıldığı zaman Allah katında ayların sayısının on iki ve bunlardan dördünün haram ay olduğu açıklanıp insanların o aylar içinde Allah'ın koyduğu yasağı çiğneyerek kendilerine zulmetmemeleri istenmiş (et-Tevbe 9/36), ayrıca haram ayda savaşmanın büyük günah olduğu (el-Bakara 2/217), bu aya karşı saygısızlık edilmemesi gerektiği (el-Mâide 5/2) ve saygıya lâayık bir mâbed olan Kâbe ile birlikte haram ayın da insanların iyiliği için bir sebep kılındığı (el-Mâide 5/97) belirtilmiştir. Tefsir ve tarih kitaplarında, haram aylarla ilgili hükümlerin hac ibadetiyle birlikte Hz. İbrâhim zamanında teşrî' kılındığı, insanların bu aylarda sağlanan güven ortamı içinde hac ibadetini rahatça yaptıkları, Mekke ve çevresinde oturanların da bu vesileyle geçimlerini sağladıkları belirtilmektedir.

Bu uygulamayı Hz. İbrâhim ve İsmâil'in şeriatından alan Câhiliye devri Arapları, haram aylar girdiği zaman bunların kutsallığına karşı gösterilmesi gereken saygının bir işareti olarak savaştan ve her türlü saldırıdan kaçınırlardı; hatta bir kişi babasının veya kardeşinin katiline dahi rastlarsa ona saldırmaz, kötü bir söz bile söylemezdi. Bütün bunlar, geçimlerini kervanlardan haraç alarak, su ve otlak bulmak için zaman zaman birbirleriyle çarpışarak sürdüren bedeviler için de geçerliydi. Araplar bu aylara olan saygılarını nesi* ihdas edilinceye kadar sürdürmüşlerdir. Gatafân, Kays, Âmir b. Lüey, Avf b. Lüey ve Mürre b. Avf b. Lüey gibi kabilelerin, bilinen dört haram aya dört ay daha eklemek suretiyle toplam sekiz ayı haram aylar statüsünde kabul etmelerine karşılık (Cevâd Ali, VIII, 474) Has'am, Tay, Kudâa, Yeşkür, Zülbâne, Saâlik, Hâris b. Kâ'b gibi bütün ayları eşit seviyede kabul edip aralarında fark gözetmeyenler de vardı. Bunların haram aylarla ilgili herhangi bir ahid ve zimmetleri söz konusu olmadığından diğer kabileler onlara karşı dikkatli davranmak zorundaydılar. Aynı şekilde Tağlib, Şeybân, Abdülkays, Kudâa, Gassân, Tenûh, Âmile, Lahm, Cüzâm, Bilhâris b. Kâ'b, Tay ve Temîm gibi kabileler arasında yaşayan hıristiyanlar da haram ayların hürmetini kabul etmiyorlardı. Her türlü çatışmanın haram olduğu bu aylarda meydana gelen savaşlara dinî yasaklar çiğnediği için "ficcâr savaşları" denilmiştir (bk. FİCÂR).

Câhiliye devrinde Araplar'ın bir kısmı geçimlerini soygunculuk, çapulculuk ve yağma ile sağladığı gibi aralarında iç savaşlar ve kan davaları da eksik olmuyordu; bundan dolayı haram ayların kurallarına uymakta zorlanıyorlardı. Ayrıca kamerî takvim sebebiyle aylar bir önceki yıla göre on bir gün daha erken geldiği için değişik mevsimlere rastlayan hac merasimini zilhiccenin muayyen günlerinde değil kendilerince uygun buldukları havanın mutedil ve ticarî ortamın müsait olduğu diğer gün veya aylarda yapmak istiyorlardı. Bunu sağlayabilmek için de her altı ayda bir hafta olmak üzere iki yılda bir ay kazanmaya çalışarak o yılı on üç aya çıkarıyorlar, haram aylardan üçünün peşpeşe gelmesini önlemek amacıyla da söz konusu dört haftayı ikinci yılın sonuna ekleyip o yılı on üç ay olarak kabul ediyorlardı. Böylece muharrem ayı saferin yerine kaydırılmış, bu durumda da bütün aylar bulunmaları gereken yerden bir ay geriye atılarak haram ayların yerleri değişti-

rilmiş oluyordu. Kur'ân-ı Kerîm'de, Câhiliye Arapları'nın nesi' denilen bu uygulamaları kötülenmekte, kâinatın yaratılışından itibaren mevcut olan on iki ayın yerlerinin aynen korunması gerektiği hatırlatılarak yapılan bu işlemin küfürde ileri gitmek olduğu ifade edilmekte ve Allah'ın helâl kıldığını haram, haram kıldığını helâl saymaktan kaçınılması gerektiği vurgulanmaktadır (et-Tevbe 9/37). Hz. Peygamber'in haccı, ayların kendi zaman dilimlerine yeniden döndüğü bir yılda (10/632) vuku bulmuş ve Resûl-i Ekrem, Mina'daki hutbesinde zamanın Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü vaziyetine döndüğünü söyleyerek buna işaret etmiştir (*Müsned*, V, 37, 73; Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 2; "Meğâzi", 77; "Eđâhî", 5; "Tevhîd", 24; Müslim, "Kasâme", 29; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 67).

Haram aylarla ilgili hükümler Hz. İbrâhim tarafından konulmakla birlikte hac ibadetinde olduğu gibi zamanla temel amacından uzaklaştırılmış, ancak İslâmîyet'in gelmesiyle yeniden aslî hüviyetine kavuşturulmuştur. Resûl-i Ekrem, kendisine karşı savaş açılmadığı sürece haram aylarda savaşa girişmemiş, bir sefere çıktıktan sonra haram aya girildiğinde de ayın geçmesini beklemiştir (*Müsned*, III, 334, 345; Heysemî, VI, 66). Kur'ân-ı Kerîm'de haram ayda savaşmanın büyük günah olduğu hükme bağlanırken insanların Allah yolundan çevirmenin, Allah'ı inkâr etmenin, Mescid-i Harâm'ın ziyaretine engel olmanın ve halkını oradan çıkarmanın Allah katında daha büyük günah olduğu da belirtilmiştir (el-Bakara 2/217). Bu âyetten, haram aylarda kendilerine karşı girişilen bir savaşa müslümanların karşılık verebilecekleri anlaşıldığı gibi bir başka âyette de haram aylardaki saldırı-mazlılığı karşılıklı olduğu, müslümanların saldırıya uğradıkları takdirde aynı şekilde hareket edebilecekleri bildirilmiştir (el-Bakara 2/194). Nitekim müslümanlar, kendilerine yönelik saldırılara haram ayda bile olsa karşılık vermişlerdir.

İslâm hukukçuları, haram aylarda savaş yaşayının devam edip etmediği konusunu tartışmışlar, Atâ b. Ebû Rebâh ve bazı Selef âlimleri bu hükmün devam ettiğini, ulemânın çoğunluğu ise nesh edildiğini, dolayısıyla kendilerine yönelik herhangi bir saldırı olmasa bile müslümanların bu aylarda savaşabileceklerini ileri sürmüşlerdir. Bu âlimler görüşlerine delil olarak müşriklere buldukları yerde öldürülmelerine (el-Bakara 2/191; et-Tevbe 9/5), müslümanlara karşı yap-

tıkları gibi onlarla topyekün savaşılması-na (et-Tevbe 9/36) dair âyetleri, ayrıca Hz. Peygamber'in Huneyn ve Tâif'te olduğu gibi bazı savaşları haram aylarda yapmasını göstermişlerdir. Diğer görüşü savunanlar, Harem'in saygınlığıyla ilgili hüküm gibi haram aylarla ilgili hükmün de devam ettiğini, yukarıdaki âyetlerin nüzülünden sonra gerçekleşen Vedâ hacı sırasında Resûlullah'ın gerek Harem gerekse haram aylarla ilgili hurmeti dile getirdiğini (Buhârî, "Hudûd", 9; ayrıca bk. Buhârî, "İlim", 9), Resûl-i Ekrem'in bu aylarda vuku bulan bazı savaşlarının ise esasen müşriklerin saldırı ve tehditlerine karşılık veya bu aylardan önce başlamış bulunan bir savaşın devamı niteliğinde olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca haram aylara dair âyetlerin, saldırı ve tehdit olmadıkça savaşın belli zamanlarda yapılmamasıyla ilgili hususi bir hüküm getirdiğini, bunları neshettiği ileri sürülen ve bütün müşriklerle her yerde savaşılması konusunda umum ifade eden âyetlerle aralarında bir çatışma söz konusu olmadığından nesihi iddiasına da yer bulunmadığını söylemişlerdir (Cessâs, II, 110-111; İbnü'l-Cevzî, s. 223, 233-235; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, I, 147; İbn Kesîr, II, 4, 353-356). Çoğunluğun delil olarak ileri sürdüğü âyetlerin, Arap yarımadası müşriklerinin kendilerine yönelik topyekün tecavüz ve saldırıları karşısında müslümanların takip etmesi gereken stratejiyi belirlediğini ve İslâm'da savaşın esasen gayri müslimlerin fiili saldırıları veya muhtemel bir tehdit sebebiyle meşrû kılındığını da belirtmek gerekir. Ayrıca haram aylarda savaşla ilgili hükmün neshedildiğini ileri sürenlerin birçoğu, genel anlamda Allah'ın emir ve yasaklarına uyma konusunda bu ayların saygınlığının devam ettiğini, bazı âlimler bu aylarda vuku bulan öldürme suçunun diyetinin artırılacağını ifade etmişlerdir. Bu konuyu ele alan çağdaş araştırmacıların büyük kısmı da haram aylarla ilgili hükmün neshedilmediği görüşünü benimsemiştir (Muhammed el-Hudârî, s. 252; Muhammed Hamza, s. 153-156; Ali Hasan el-Arifz, s. 280-282; Muhammed Hayr Heykel, III, 1522-1525).

Milletlerarası ilişkilerde barışı esas alan İslâm dini yeryüzünde her türlü haksızlık, bozgunculuk ve tahakkümü yasaklamıştır (el-Bakara 2/205; el-Kasas 28/83). Bununla birlikte insanın benliğinde taşıdığı menfi eğilimler sebebiyle savaşın bir vâkıa olduğunu kabul etmiş (el-Bakara 2/30, 251) ve savaşla ilgili hükümler ko-

arak tahribatını sınırlamaya çalışmıştır. Haram aylar kavramının ancak bütün tarafların kabulü ve saygı göstermesiyle uygulamada faydalı sonuçlar doğuracağı şüphesizdir. Bu kavramın ortaya çıkışı ve uygulamayla ilgili tarihi ve dinî şartlar ne olursa olsun, ihmal edilen birtakım insanî değerlerin yaşatılması ve bu konuda kamu oyu oluşturulması için belli günlerin ayrılmasına önem verilen zamanımızda yılın üçte birini meydana getiren bir süreyi insanların savaş karşıtı düşünce ve duygular içinde yaşamasının yeryüzünde barışın sağlanmasına sağlayacağı katkı büyüktür.

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "şehir" md.; *Müsned*, III, 334, 345; V, 37, 73; Buhârî, "Hudûd", 9, "İlim", 9, "Bed'ü'l-halk", 2, "Meğâzî", 77, "Edâhî", 5, "Tevhîd", 24; Müslim, "Kasâme", 29; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 67; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 106; IV, 251; Cessâs, *Ah-kâmü'l-Kur'an*, I, 321-322; II, 109-112; III, 7-80; İbnü'l-Cevzî, *Nâsihu'l-Kur'an ve mensûhuhu* (nşr. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî), Dimaşk 1411/1990, s. 221-224, 231-235; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ah-kâmü'l-Kur'an*, I, 147; II, 939; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 302; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'an*, II, 4, 353-356; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, VI, 66; *Tecrid Tercemesi*, X, 402; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, II, 77, 107; III, 53; X, 43-44; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 313 vd.; Elmallı, *Hak Dini*, IV, 2522-2542; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VIII, 471-487; Muhammed el-Hudârî, *Üsûlü'l-fıkıh*, Beyrut 1389/1969, s. 252; Muhammed Hamza, *Dirâsâtü'l-ahkâm ve'n-nesh fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Dimaşk, ts. (Dâru Kuteybe), s. 153-156; Ali Hasan el-Arifz, *Fethu'l-mennân fi neshi'l-Kur'an*, Kahire 1973, s. 280-282; Ahmed İbrâhim eş-Şerîf, *Mekke ve Medine fi'l-Câhiliyye ve'ahdi'r-Resûl*, Kahire 1985, s. 211-218; Muhammed Hayr Heykel, *el-Cihâd ve'l-kitâb fi's-siyâseti's-şer'iyye*, Beyrut 1414/1993, III, 1505-1525; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, IV, 172; "el-Eşhürü'l-ğurum", *Mu.F.*, V, 50-52.

☞ HÜSEYİN ALGÜL

HARÂM b. MİLHÂN

(حرام بن ملحان)

Harâm b. Milhân
b. Hâlid el-Ensârî
(ö. 4/625)

**Bi'rîmaüne hadisesinde
ilk şehid olan sahâbi.**

Nesebi Neccârîoğulları'na dayanmaktadır. Babasının asıl adı Mâlik olup annesi de yine Neccârîoğulları'ndan Mâlik b. Adî'nin kızı Müleyke'dir. Ümmü Harâm ile Enes b. Mâlik'in annesi Ümmü Süleym onun kardeşleridir.

Ensardan olan Harâm b. Milhân Bedir ve Uhud gazvelerine katıldı. 4. yılın Safer ayında (Temmuz 625) Âmir b. Sa'saa ka-

bilesi reisi Ebû Berâ Âmir b. Mâlik'in isteği üzerine Hz. Peygamber, çoğu ensara mensup ehl-i Suffe'den yetmiş kadar sahâbiyi adı geçen kabile halkına İslâmiyet'i öğretmekle görevlendirdi. Yola çıkan sahâbiler Bi'rîmaüne'ye varınca bir mağarada konakladılar. Başkanları olan Münzir b. Amr el-Hazrecî, Harâm b. Milhân ile iki arkadaşını Resûl-i Ekrem'in mektubunu Âmir b. Sa'saa kabilesinin reisine götürmekle vazifelendirdi. Harâm b. Milhân ile arkadaşları Kâ'b b. Zeyd ve Münzir b. Muhammed b. Ukbe el-Hazrecî yolda, baştan beri İslâmiyet'e ve Hz. Peygamber'e karşı kin besleyen ve Ebû Berâ'nın yeğeni olan Âmir b. Tufeyl'in emrindeki birkaç kişi ile karşılaştılar. Harâm, onların niyetini bilmediği için arkadaşlarına kendisinden ayrı durmalarını, eman verilerse yaklaşmalarını, eğer kendisini öldürürlerse dönüp arkadaşlarına haber vermelerini söyledi. Âmir'e de Resûl-i Ekrem'in elçileri olduklarını bildirerek ondan eman istedi. Ancak Âmir adamlarından birine işaret edip onu arkasından mızrakla öldürttü.

Diğer bir rivayete göre ise Hz. Peygamber'den kabilesine İslâmiyet'i öğretecek bir heyet göndermesini isteyen Ebû Berâ'nın öldüğüne dair bir şâyia çıkmıştı. Bu sebeple olmalıdır ki Harâm b. Milhân, Resûlullah'ın mektubunu Âmir b. Tufeyl'e verdi ve yanındakileri İslâm'a davet etti. Âmir, Resûl-i Ekrem'in mektubunu açıp okumadığı gibi konuşmakta olan Harâm'ı mızrakla öldürttü veya kendisi öldürdü (bk. BİRİMAÜNE).

Harâm b. Milhân, mızrağın açtığı yaradan fişkran kana ellerini bulayıp yüze ve başına sürerek, "Kâbe'nin rabbine yemin ederim ki ben kazandım" diye bağırdı (Buhârî, "Cihâd", 9, "Meğâzî", 28; Müslim, "İmâre", 147). Harâm'ın kardeşi Süleym de Bi'rîmaüne'de şehid düştü. Ölü zannedilerek bırakılan arkadaşı Kâ'b b. Zeyd ise yaralı olarak dağa kaçıp canını kurtardı.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Cihâd", 9, "Meğâzî", 28; Müslim, "İmâre", 147; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 347-348, 353; İbn Hişâm, *es-Sire*, III, 184-185; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 52; III, 514-515; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 352-353; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 473-474; II, 448; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 319; II, 74; *Tecrid Tercemesi*, III, 242-243; VIII, 264, 268; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), IV, 39-40; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, II, 60.

☞ MEHMET AYKAÇ

HARÂMİ

(bk. EŞKIYA).